

## СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ВОЄННУ МОГУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ

*У сучасних міжнародних відносинах основоположними питаннями є підтримання миру та недопущення війни. Забезпечення міжнародної безпеки засновано на дотриманні усіма державами загально визнаних принципів і норм міжнародного права, виключаючи вирішення спірних питань і розбіжностей між ними за допомогою сили або загрози, та носить всеосяжний характер, тобто стосується багатьох сфер громадського життя.*

*Одними з головних напрямків забезпечення міжнародної безпеки в наш час є постійний моніторинг воєнної могутності держав з метою недопущення міжнародною спільнотою нарощування воєнних сил і засобів окремих держав, в т.ч. ядерної зброї, та усунення загрози миру. Зважаючи на особливу актуальність питання забезпечення міжнародної безпеки в складних умовах сьогодення, в статті розглядаються основні підходи до визначення поняття „воєнної могутності держави” та здійснюється структурний аналіз основних складових цього явища.*

*Ключові слова: воєнна могутність держави, воєнно-економічний потенціал, воєнний потенціал, політичний потенціал.*

**Вступ.** У вітчизняній науковій літературі зустрічається небагато публікацій, які розкривають сутність і зміст воєнної могутності держави (ВМД). Проте даній тематиці приділяється значна увага закордонних науковців. В [1] відзначається, що під ВМД розуміють сукупність матеріально-виробничих можливостей економіки та всіх духовних сил суспільства, його здатності мобілізувати їх і використовувати для запобігання війни, а якщо цього зробити не вдасться, для відбиття агресії. Близьке до цього визначення подано у [2]: ВМД – це сукупність матеріальних і духовних сил держави і здатність мобілізувати їх для досягнення цілей війни, що складається з економічних, соціальних, науково-технічних, політичних і власне воєнних потенціалів (факторів). В [3] подібно трактується дане поняття; під ВМД розуміють реалізовану частину всіх сукупних матеріальних і духовних сил держави, її потенціалів, військової організації, які використовуються для забезпечення воєнної та національної безпеки країни в цілому. Таким чином, під ВМД розуміють частину матеріальних і духовних сил держави, суспільства, необхідних для досягнення воєнно-політичних цілей і забезпечення національної безпеки.

**Постановка завдання.** Для аналізу та отримання науково обґрунтованої оцінки ВМД необхідний певний ряд показників, що характеризують всю складність і багатоаспектність структури даного явища. Однак потрібно зазначити, що до цих пір не існує ні чіткої методології, ні теоретичної бази для точної оцінки, по-перше, ресурсів (окремо або в сукупності), які можуть бути використані у воєнних цілях, та, по-друге, для визначення достовірних розмірів воєнного потенціалу в цілому. Ряд питань виникає також щодо значення різних складових ВМД.

**Результати дослідження.** Забезпечення захисту національних інтересів і власної безпеки багатьох країн багато в чому визначається станом воєнної економіки та, в першу чергу, воєнно-промислового комплексу (ВПК) держави, який складає основу сфери забезпечення його воєнної могутності. Виникнення та розвиток воєнної економіки були обумовлені, перш за все, політичними причинами, прагненням держав використовувати воєнну силу як засіб забезпечення оборони країни, вирішення спірних міждержавних питань, досягнення воєнним шляхом економічних, політичних та інших цілей. Такі цілі неминуче вимагають значних за обсягом збройних сил, що не може бути здійснено без відповідного економічного забезпечення. Іншими словами, економічні ресурси становлять матеріальну основу ВМД. Саме цим пояснюється той факт, що економічний потенціал будь-якої країни відіграє визначальну роль стосовно ВМД.

Існують різні визначення поняття „воєнна економіка”. У [5] воєнна економіка розуміється як складна система спеціалізованих структур національного господарства,

цілеспрямовано використовуваних для економічного забезпечення військового будівництва, підготовки та ведення воєн, надійного захисту національної безпеки. Функціональне призначення воєнної економіки полягає у виробництві величезного асортименту продукції військового призначення (озброєння та військова техніка (ОВТ)), а також у матеріально-технічному забезпеченні функціонування воєнної організації держави. Економічне забезпечення військового будівництва являє собою складну сукупність різноманітних за характером і численних за формою виробничих, організаційних, управлінських та інших заходів, націлених на задоволення потреб збройних сил та забезпечення безпеки держави.

Оборонна промисловість, що виробляє ОВТ, а також великий асортимент іншої продукції військового призначення в основному і визначає характер і зовнішність воєнної економіки. Оборонно-промисловий комплекс (ОПК) утворює фундамент розвитку воєнної економіки, служить найважливішою опорою ВМД. У наукових працях ОПК розуміється як сукупність наукових, дослідних, випробувальних організацій та підприємств промисловості, які виконують державне оборонне замовлення, або як сукупність підприємств і наукових організацій, що здійснюють розробку та виробництво ОВТ [6]. ОПК об'єднує організації, що випускають продукцію військового призначення та надають спеціальні послуги для збройних сил своєї країни та зарубіжних держав. Кінцева мета ОПК – гарантовано забезпечувати оснащення збройних сил та інших силових структур новими зразками, типами та видами озброєння, військової та спеціальної техніки в необхідних кількостях в задані терміни. Для визначення ВМД, виявлення її економічних можливостей щодо забезпечення військового будівництва, утримання необхідних збройних сил, першорядне значення має вивчення масштабів, рівня розвитку та структури матеріального виробництва.

Таким чином, воєнно-економічний потенціал (ВЕП) – це частина економічного потенціалу, що представляє сукупність економічних ресурсів держави, які можуть бути виділені та використані для нарощування економічних основ ВМД. Стан ВЕП залежить від ряду факторів:

- розвиток продуктивних сил;
- характер виробничих відносин;
- економічний і політичний лад держави;
- належність держави до певної коаліції та ін.

Структура ВЕП:

- 1) трудові ресурси (особи, зайняті у воєнно-промисловому комплексі (ВПК) тощо);
- 2) галузі народного господарства в тій їх частині, в якій вони прямо або побічно забезпечують (або можуть забезпечити) воєнно-економічні потреби;
- 3) галузі ВПК;
- 4) сільське господарство в тій частині, яка використовується для забезпечення підготовки та ведення війни;
- 5) транспорт, зв'язок та інші галузі інфраструктури;
- 6) капітальне будівництво;
- 7) стратегічні резерви, запаси [7].

Масштаби економічного і воєнно-економічного потенціалу держави визначаються кількісними та якісними характеристиками основних елементів його продуктивних сил. Для того, щоб оцінити ВЕП, необхідно комплексно досліджувати його головні елементи. У процесі дослідження кожного елемента ВЕП виникає необхідність у особливих критеріях і показниках. Наприклад, найважливішим показником оцінки стану людських ресурсів, які завжди були і залишаються головним елементом економічного потенціалу та ВЕП, є чисельність населення країни. З точки зору визначення стану ОПК та оцінки ВЕП значення мають не тільки кількісні показники, а й такі якісні критерії, як здоров'я суспільства, його освітній рівень, морально-психологічний стан, статеві-вікова структура населення в цілому і працездатного контингенту зокрема, кваліфікаційно-професійний склад трудових ресурсів. Для дослідження економічних основ ВМД необхідно вивчити стан головних елементів продуктивних сил. Певні труднощі пов'язані з вибором будь-якого статистичного показника,

який дозволив би дати точну кількісну характеристику ВЕП в цілому. З усіх макроекономічних даних статистики найбільш придатними для кількісної оцінки та зіставлення ВЕП окремих країн є відомості про валовий внутрішній продукт (ВВП), національний дохід і національне багатство. З точки зору оцінки економічного потенціалу велике значення мають не тільки абсолютні масштаби ВВП, але і його галузева структура. Аналіз галузевої структури ВВП дозволяє судити про те, в якій мірі держава має можливості для організації виробництва сучасних надскладних видів і систем зброї.

У сучасних умовах ВЕП, головним чином, залежить від промислового потенціалу країни. Для кількісної характеристики потенціалу промисловості в цілому і окремих її галузей використовуються різні вартісні та натуральні показники, які дозволяють оцінити максимальні виробничі потужності держави з випуску тих чи інших видів продукції. Для дослідження промислового потенціалу особливого значення набуває оцінка виробничих потужностей підприємств основних галузей оборонної промисловості. В якості важливого узагальнюючого кількісного показника оцінки та зіставлення промислового потенціалу різних країн можна використовувати дані про загальні розміри їх промислового виробництва [8].

Одна з найважливіших проблем воєнно-економічних досліджень – вибір методів оцінки потенціалу воєнної економіки, а також кількісних і якісних її характеристик як в цілому, так і в окремих структурних елементах. До головних завдань дослідження військової економіки належить визначення її абсолютних і відносних розмірів, динаміки і структури, місця та ролі в загальному господарстві країни. Практичне вирішення цих питань пов'язано з великими труднощами методологічного, інформаційного та іншого характеру. Це пояснюється рядом причин, однією з яких є небажання багатьох держав розкривати реальні масштаби воєнно-економічної діяльності. З офіційно опублікованих даних найбільш повне уявлення про масштаби воєнної економіки дає військовий бюджет, який в концентрованому вигляді показує розміри військового споживання держави, її платоспроможний військовий попит на виробництво товарів і надання послуг військового призначення. Однак військовий бюджет не повністю відображає реальні розміри воєнної економіки, оскільки фінансування низки видів військової діяльності проходить по окремих статтях цивільних розділів державних бюджетів. Як показники ВЕП держави використовують також такі критерії, як чисельність і частка людських ресурсів, зайнятих у виробництві озброєнь та інших сферах національної оборони [9].

У структурі ВМД всіх країн у сучасний період у величезній мірі посилилася роль науки і техніки. Вирішальним чинником забезпечення безпеки держави став науково-технічний прогрес, який впливає на військову справу двояко. По-перше, з ним безпосередньо пов'язане прискорення процесу створення нових, більш досконалих і ефективних засобів збройної боротьби. По-друге, стимулюється інноваційний розвиток економіки, зростання продуктивності праці, а отже, збільшення економічного потенціалу і ВЕП [5].

Науково-технічний потенціал (НТП) визначається досягнутим рівнем науково-технічної думки, досягненнями в розвитку техніки та технологій та їх здатністю брати участь у вирішенні кардинальних завдань практики у виробничій, соціальній і військовій галузях. При визначенні НТП враховується рівень розвитку всієї системи наукових знань – суспільних, природничих і технічних дисциплін, так як вплив цього потенціалу не обмежується сферою виробництва, а проявляється в науковому обґрунтуванні внутрішньої та зовнішньої політики держави, соціальних заходів, постановки освіти і виховання громадян, охорони здоров'я і т.п. Основу НТП складають фундаментальні науки – ядерна фізика, квантова механіка, кібернетика, математика та інші. Тільки на їх базі можлива інтенсивна, докорінна, якісна зміна в способах виробництва та збройної боротьби. НТП держави істотно залежить від таких показників, як забезпеченість науково-дослідних інститутів і конструкторських бюро висококваліфікованими кадрами, покращення науково-технічної інформації, матеріальна забезпеченість дослідних і проектно-конструкторських установ. Отже, цей потенціал залежить від постановки освіти в державі, рівня організації та

управління в державних масштабах, від здатності держави виділити на оборону необхідні кошти і т.п., тобто, в кінцевому рахунку, від соціально-політичного та економічного ладу даної держави [10].

На даний момент НТП став одним з ключових чинників, що визначають ВМД, головною передумовою в справі забезпечення сталого розвитку та зміцнення національної безпеки будь-якої країни, підвищення її конкурентоспроможності у світі. Збройні сили є постійним споживачем передових наукових, технічних і технологічних досягнень, що дозволяють створювати системи, комплекси і зразки ОВТ для виконання бойових завдань з високою ефективністю в реальному масштабі часу та в будь-яких умовах бойової обстановки. Збройні сили і ОПК є не стільки пасивним споживачем наукового потенціалу та ресурсів держави, скільки одним з потужних і постійно діючих каталізаторів розвитку фундаментальної та прикладної науки та економіки в цілому. У найзагальніших рисах НТП можна визначити такими критеріями, як можливості країни щодо створення найдосконаліших зразків ОВТ із застосуванням новітніх наукових досягнень і передових технологій. Найважливішими кількісними показниками оцінки науково-технічного потенціалу служать частка витрат на НДДКР у ВВП, чисельність наукових та інженерно-технічних кадрів, матеріально-технічна база наукових досліджень [11].

У структуру ВМД входить і воєнний потенціал (ВП), який являє собою сукупність людських, матеріальних, воєнних та інших об'єктивно існуючих можливостей держави та її здатність мобілізувати та використовувати ці можливості для забезпечення обороноздатності країни. Британські дослідники визначають ВП як величину, що характеризує здатність держави використовувати свої збройні сили для того, щоб вплинути на події за межами національної території [12]. Оцінка ВП держави традиційно вважається досить непростою з методологічної точки зору, оскільки доводиться мати справу з показниками, що характеризують різноманітні ресурси. Перш за все, повинен враховуватися рівень розвитку збройних сил держави. Даний показник, у свою чергу, можна визначити, виходячи з таких параметрів:

наявність у структурі збройних сил держави стратегічних ядерних сил і ступеня розвиненості їх морського, сухопутного та авіаційного компонентів, кількості ядерних боєзарядів;

розвиток сил загального призначення, який визначається багатьма компонентами, включаючи чисельність збройних сил за конкретними категоріями осіб (перебувають на дійсній військовій службі, у резерві та проходять службу у воєнізованих формуваннях);

наявність і ступінь оснащення системами високоточної зброї [13].

При визначенні ВП також повинні враховуватися чисельність збройних сил (абсолютна та відносна у вигляді відсотка від загальної чисельності населення) та їх мобілізаційні можливості. В даний час загальноприйнятими критеріями оцінки ВП країн світу служать такі показники, як абсолютна та відносна величина частки ВВП, що виділяється на оборону. Для оцінок і розрахунків військово-технічного потенціалу на всіх рівнях досліджень і прийняття відповідних рішень доцільно використовувати такі кількісні та якісні показники:

технічна оснащеність збройних сил та інших військових формувань (військовою технікою, боєприпасами, військово-технічним майном);

наявність запасів ОВТ, що містяться в арсеналах, на базах і складах;

стан військової інфраструктури (стаціонарні об'єкти), призначеної для забезпечення навчання військ (сил), стратегічного та оперативного розгортання та ведення воєнних дій.

Соціальний потенціал виражає соціальну та, насамперед, класову структуру суспільства, ступінь міцності взаємовідносин між класами і соціальними групами, націями, народностями, між товариствами, колективами й особистістю. Тобто соціальний потенціал визначається суспільним ладом держави. Взаємовідносини між класами, націями і т.д. виражаються через економічні, політичні, духовні зв'язки. Соціальний потенціал конкретно висловлює або взаємини співробітництва та взаємодопомоги, або відносини панування і підпорядкування в суспільстві, та суттєво визначає ВМД.

Політичний потенціал як складова ВМД виражає можливості держави до ведення війни, закладені в політичній системі держави, здатність цієї системи мобілізувати матеріальні та людські ресурси держави в інтересах досягнення політичних цілей. Величина політичного потенціалу визначається характером політичної системи, державним ладом суспільства.

Морально-психологічний (духовний) потенціал ВМД виражає можливості, закладені в духовному житті суспільства, які можуть бути використані у разі ведення війни для досягнення її політичних цілей. Ядром духовного потенціалу виступають моральна та політична свідомість суспільних класів.

**Висновки.** В сучасних умовах поняття „ВМД” доцільно використовувати для позначення сукупності матеріальних і моральних ресурсів нації, що мають значення для інтересів зовнішньої політики держави, для розширення її впливу та присутності у світі з метою отримання в результаті економічної і політичної вигоди. З метою науково обґрунтованого оцінювання ВМД в статті визначено показники, які дають можливість адекватно охарактеризувати складність і багатоаспектність структури даного явища. Ці показники являють собою складну систему тісно взаємопов'язаних елементів, основними з яких є воєнно-економічний, науково-технічний, воєнний, морально-психологічний, політичний, соціальний. Зазначені вище потенціали, в свою чергу, характеризуються певними параметрами, що розглядаються у роботі. Зважаючи на практичну відсутність чіткої методології оцінювання ВМД, подальші дослідження в цьому напрямку доцільно спрямувати на вирішення завдання математичної формалізації системи елементів ВМД, їх взаємозв'язків і складових.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданов С.А. Экономическая составляющая военной безопасности // Военная мысль, 2004. – № 12. – С. 13.
2. Золотарев В.А. Военная безопасность Государства Российского. – М.: Воениздат, 2001. – С. 12.
3. Кириллов В.В. Военная мощь государства: сущность, структура, проблемы // Военная мысль, 2005. – № 9. – С. 5.
4. Прохожев А.А. Общая теория национальной безопасности. – М., 2005.
5. Сущность и структура военной мощи государства / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dfnc.ru/sushnost-i-struktura-voennoy-moshi-gosudarstva>.
6. Ужицкий А.В. Макроэкономический анализ и прогноз развития оборонно-промышленного комплекса России. Автореф. диссер. канд. экон. наук. Екатеринбург. – 2006. – С. 9–10.
7. Военно-экономический потенциал: структура и количественная характеристика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gendocs.ru>.
8. IHS Global Insight/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ih.com>.
9. Фарамазян Р.А. Трансформация военной экономики: XX – начало XXI. – М.: Наука. – 2006.
10. Военная мощь государства / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://voina-i-mir.ru>. [http://mgumoscov.blogspot.ru/2012/05/blog-post\\_1819.html](http://mgumoscov.blogspot.ru/2012/05/blog-post_1819.html).
11. Михайлов Н.В. Научно-технический потенциал и оборонная безопасность // Независимое военное обозрение. 21.07.2000 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://nvo.ng.ru/forces/2000-07-21/1\\_potencial.html](http://nvo.ng.ru/forces/2000-07-21/1_potencial.html).
12. Индекс военного потенциала от RUSI: США – лидируют, Россия и Китай следуют по пятам, Армения – 101-я / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.regnum.ru/news/157828.html>.
13. Агеев А.И., Куроедов Б.В., Сандаров О.В. Военный потенциал 100 ведущих стран мира // Экономические стратегии, 2011. – № 1. – С. 18–19.

**Рецензент:** д.т.н., проф. Сбітнєв А.І., провідний науковий співробітник науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

## СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИХ ВОЕННУЮ МОЩЬ ГОСУДАРСТВА

*В современных международных отношениях основополагающими вопросами являются поддержание мира и недопущение войны. Обеспечение международной безопасности основано на соблюдении всеми государствами общепризнанных принципов и норм международного права, исключая решения спорных вопросов и разногласий между ними с помощью силы или угрозы, и носит всеобъемлющий характер, т.е. касается многих сфер общественной жизни.*

*Одними из главных направлений обеспечения международной безопасности в наше время является постоянный мониторинг военной мощи государств с целью недопущения международным сообществом наращивания военных сил и средств отдельных государств, в т.ч. ядерного оружия, и устранения угрозы миру. Учитывая особую актуальность вопроса обеспечения международной безопасности в сложных современных условиях, в статье рассматриваются основные подходы к определению понятия „военной мощи государства” и осуществляется структурный анализ основных составляющих этого явления.*

*Ключевые слова: военная мощь государства, военно-экономический потенциал, военный потенциал, политический потенциал.*

Lytvynenko O.I.

## STRUCTURAL ANALYSIS OF KEY INDICATORS WHICH CHARACTERIZE THE WAR POWER OF NATION

*In contemporary international relations, fundamental questions are to maintain peace and prevent war. International security based on respect for all nations universally recognized principles and norms of international law, except for settling disputes and differences between them by force or threat, and is comprehensive, that applies to many areas of public life.*

*One of the main areas of international security in our time is the continuous monitoring of the war power of the states to prevent the international community of building military capabilities of individual states, including nuclear weapons, and eliminate threats to peace. Given the particular urgency of international security in today's challenging environment, the article reviews the main approaches to the definition of „war power of nation” and conducted a structural analysis of the main components of this phenomenon.*

*Keywords: war power of nation, war-economic potential, war potential, political potential.*